

Tadeusz Skoczek

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Stanisław Katerla. Nieznany dokumentalista Syberii

„Kwartalnik Kresowy” realizuje starannie przygotowane założenia programowe. Wynikają one z misji Muzeum Niepodległości, a ta opiera się na Strategii Rozwoju Kultury w Województwie Mazowieckim, dlatego nie będzie kwestią niezrozumiałą prezentacja dorobku artystycznego Stanisława Katerli, syberyjskiego zesłańca.

W 2017 roku, dzięki dotacji celowej Samorządu Województwa Mazowieckiego, zbiory Muzeum Niepodległości powiększyły się o 17 akwarel. Pisaliśmy wtedy na muzealnej stronie internetowej:

Stanisław Katerla za udział w powstaniu styczniowym został uwięziony w X Pawilonie Cytadeli Warszawskiej i skazany na dziesięć lat ciężkich robót na Syberii. Trafił do warzelnii soli w Usolu, a po odbyciu kary osiadł w Irkucku. Na zesłaniu ujawnił się jego talent malarski. Zakupione akwarele przedstawiają widoki Irkucka, wzbogacone często scenami rodzajowymi. Wśród nich znajduje się praca ukazująca przybycie partii zesłańców do etapu. Niezwykłą wartość dokumentacyjną ma również akwarela z widokiem na kościół katolicki w Irkucku. Budynek ten powstał dzięki staraniom polskich zesłańców. Spłonął w czasie wielkiego pożaru miasta w 1879 roku¹.

---

¹ Zob. <https://muzeum-niepodleglosci.pl/aktualnosci/21-obrazow-mostowicza-i-17-akwarel-katerli-w-zbiorach-muzeum-niepodleglosci/> [dostęp: 28.10.2021].

Pojawiały się czasami wiadomości o tym poczmistrzu-patriocie i jego pasji do rysowania. Nieznane są informacje o wykształceniu Katerli, jednak jego akwarele – zdaniem wielu koneserów sztuki – przynoszą spore pokłady artyzmu, nie stanowią tylko ważnej dokumentacji. Kiedy Muzeum Niepodległości przygotowało szeroko komentowaną wystawę „Polscy zesłańcy po 1863 r. jako badacze Syberii”, w salach X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej pokazano kilka rysunków Katerli wypożyczonych z muzeum na dalekiej Syberii.

Ciekawa była historia tej wystawy. Przygotowana została przez muzeum w Irkucku dla Muzeum „Kosyj Kaponir” w Kijowie i tam eksponowana w 1989 roku. W styczniu i lutym 1990 trafiła do Warszawy, gdzie wzbogacono ją o eksponaty zgromadzone w Muzeum Niepodległości. Magdalena Woltanowska pisała na łamach czasopiśma „Niepodległość i Pamięć”:

Po raz pierwszy w historii kontaktów naukowych polsko-rosyjskich dotarła do nas wystawa o tak szczególnych dla Polaków treściach, dokumentująca wkład naszych rodaków zesłańców w poznanie Syberii. Pokazująca unikalne, oryginalne eksponaty. Spotkała się z dobrym przyjęciem środowiska historycznego (...). Muzeum irkuckie postarało się zgromadzić na wystawie dokumentację fotograficzną i archiwalną m.in. dokumenty urzędowe, takie jak: zezwolenia władz rosyjskich na podjęcie badań, zmiany miejsca zamieszkania oraz korespondencję Rosyjskiego Cesarskiego Towarzystwa Geograficznego w sprawie publikacji prac, przyznawania nagród i medali. Irkuck postarał się również o pokazanie fragmentów kolekcji etnograficznych, archeologicznych i przyrodniczych, książek i artykułów z publikacjami naukowymi polskich zesłańców².

Z Warszawy przeniesiono ekspozycję do Muzeum Etnograficznego w Krakowie, gdzie ją uzupełniono o zbiory poświęcone Benedyktowi Dybowskiemu, potem pojechała do Poznania, też do Muzeum Etnograficznego, gdzie zrealizowano ją według nowego scenariusza Marii Magdaleny Kośko³.

---

² Magdalena Woltanowska, *Polscy zesłańcy po 1863 r. jako badacze Syberii*, „Niepodległość i Pamięć” 1995, r. 2, nr 1 (2), s. 243.

³ Warto dodać, że to autorka głośnej w owym czasie publikacji, zob. M.M. Kośko, *Mitologia ludów Syberii*, Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1990.

W początkach 1991 roku wystawa na powrót znalazła się w Warszawie, tym razem w gmachu głównym Muzeum Niepodległości. Rozszerzona o zbiory fotografii i dokumentów z archiwum Polskiej Akademii Nauk oraz Instytutu Zoologii PAN, a także o archiwum Bronisława Piłsudskiego zgromadzone w Archiwum PAN w Krakowie, była szeroko komentowana.

Sensacyjnym odkryciem podczas peregrynacji zbiorów z Irkucka były nieznane dotąd akwarele Stanisława Katerli. Pisano później o tym zesańcu, głównie staraniem pracowników Muzeum Niepodległości⁴.

Kupując cztery lata temu zbiór akwarel Stanisława Katerli, mieliśmy nadzieję na wypełnienie wielkiej luki w naukowym opisie działalności Polaków na Syberii. Prezentacja poszczególnych eksponatów niech będzie zaczątkiem dalszych rozważań o autorze.

Tadeusz Skoczek

---

⁴ Zob. Roland Młynik, *Usole i Irkuck w pracach Stanisława Katerli, „Zesłaniec”* 2009, nr 38, s. 45–56, Anna Milewska-Młynik, Roland Młynik, *Obraz dziewiętnastowiecznego Usola w pracach Stanisława Katerli, [w:] Polscy odkrywcy, badacze i eksploratorzy Syberii oraz Azji Środkowej (XIX i XX wieku)*, pod red. Grzegorza Pełczyńskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2018, s. 247–263.

Widok Irkuckiego Solnego Zakładu

Widok Irkuckiego Solnego Zakładu i Szpitala

Widok Irkuckiego Solnego Zakładu i Ogrodu Szpitalnego

Widok Szpitala w Irkuckim Solnym Zakładzie

Widok Irkuckiego Solnego Zakładu

Widok warzelni solnych i magazynów w Irkuckim Solnym Zakładzie

Cerkiew i sanie

Zbiór siana nad rzeką Angarą

Widok łapania ryb w nocy na rzece Angarze

Widok Kantoru i Policji w Irkuckim Solnym Zakładzie

Widok domu szkolnego w Irkuckim Solnym Zakładzie

Widok Starej Giserni w Irkuckim Solnym Zakładzie

Widok Irkuckiego Solnego Zakładu

Przybycie partii do etapu

Widok bazaru w Irkuckim Solnym Zakładzie

Widok Kościołka Katolickiego w Irkuckim Solnym Zakładzie